Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

01 October – 14 November 2026

UDK 1

MUAMMOLI TOPSHIRIQLAR ORQALI EKOESTETIK TANLOVNI ASOSLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Mahliyoxon Xasanovna Tashtemirova*

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

MAQOLA MA‘LUMOTLARI

✉ mahliyoxon494@gmail.com

DOI: 10.5281/zenodo.24475093

Kalit so‘zlar:

ekoestetik tanlov, muammoli topshiriq, qadriy asoslash, axloqiy mulohaza, noaniqlik, kasbiy tayyorgarlik

ANNOTATSIYA

Maqolada bo‘lajak maktabgacha ta’lim mutaxassislarining ekoestetik tanlovni asoslash ko‘nikmasi o‘rganiladi. Normativ tahlil fakt, qadriyat, muqobil va qaror aloqasini ochadi. Muammoli topshiriqlarni tuzish hamda murakkablashtirish tartibi taklif etiladi. Baholash tanlovning daliliy va axloqiy asosiga qaratiladi. Modelning metodik chegaralari hamda kelgusi empirik tekshiruv yo‘nalishlari ko‘rsatiladi.

KIRISH

Bo‘lajak maktabgacha ta’lim mutaxassisi tabiatga oid faoliyatni rejalashtirganda bir nechta maqbul maqsad o‘rtasida tanlov qiladi. Mashg‘ulot ko‘rgazmali, bolaga tushunarli va estetik jihatdan ifodali bo‘lishi kutiladi; ayni paytda uning materiallari, tashkil etilishi va oqibatlari ekologik mas’uliyat bilan muvofiqlashishi kerak. Ushbu maqsadlar har doim tayyor javobda birlashmaydi. Masalan, tabiatdan olingan buyumni namoyish qilish bilan uni o‘z joyida kuzatish orasidagi tanlov vaziyatga qarab turlicha asoslanishi mumkin. Shu sababli kasbiy tayyorgarlik tanlovning natijasini emas, unga olib keladigan mulohazaning sifatini ham o‘rgatishi zarur.

Ekoestetik tanlov deganda maqolada ekologik munosabat, estetik ifoda va pedagogik maqsadga birgalikda daxldor amaliy qaror tushuniladi. Uning asoslanishi shaxsiy yoqtirishni aytish bilan tugamaydi. Talaba qaysi faktga tayanayotgani, qanday qadriyatni muhim deb olayotgani, kimning manfaatini hisobga olayotgani va qanday muqobilni rad etayotganini izohlashi kerak. Bunday ko‘nikma bilimni eslab qolishdan farq qiladi, chunki bir xil ekologik ma’lumot turli sharoitda turli qarorga xizmat qilishi mumkin. Muhokamaning vazifasi farqni yashirish emas, uning asosini tekshirishdir.

Tilavova bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ekologik kompetensiyasini rivojlantirishda STEAM yondashuvining fanlararo imkoniyatlarini muhokama qiladi [1]. Raxmatova esa ekologik muammolarga ijtimoiy muhofaza va ong nuqtayi nazaridan yondashadi [2]. Ushbu manbalar pedagogik va ijtimoiy masalalar bog‘liqligini ko‘rishga yordam beradi. Biroq ekologik kompetensiya yoki ongga e’tibor qaratishning o‘zi muayyan kasbiy tanlov qanday asoslanishini hali ochmaydi. Mazkur maqola shu bo‘shliqni muammoli topshiriqning ichki tuzilishi orqali aniqlashtiradi. Uning bevosita obyekti bo‘lajak maktabgacha ta’lim mutaxassisining mulohaza yuritish faoliyatidir.

Muammoli topshiriqni qiyin savol bilan aynanlashtirish metodik jihatdan cheklangan. Savol murakkab terminlardan tuzilgan bo‘lsa ham, o‘qituvchi oldindan kutilgan yagona iborani qabul qilsa, unda tanlovni

asoslash uchun joy qolmaydi. Bu maqolada muammolilik vaziyatning bir nechta talabi, axborotning qisman yetishmasligi va muqobil yechimlar orasidagi taranglik bilan belgilanadi. Talaba muammoni faqat aniqlamaydi; qanday dalil yetishmayotganini va qaysi shart o‘zgarsa qarorini qayta ko‘rishini ham ko‘rsatadi. Shunday topshiriq qadriy fikrlashni baholanadigan faoliyatga aylantirish imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi ekoestetik tanlovni asoslash ko‘nikmasining tarkibini aniqlash hamda uni rivojlantirishga qaratilgan muammoli topshiriqlar tizimini nazariy modellashtirishdir. Asosiy savol talabaga tayyor axloqiy xulosani takrorlatmasdan, daliliy va qadriy javobgarlikni qanday o‘rgatish mumkinligidir. Maqolaning taklif etilgan ilmiy hissasi faktni tekshirish, mezon tanlash, muqobilni qiyoslash va e’tirozga javob berishni bitta kasbiy ko‘nikmaning o‘zaro bog‘liq qismlari sifatida talqin qilishdan iborat. Natijalar nazariy model maqomida beriladi; o‘qitish samaradorligi bo‘yicha tajribaviy da’vo ilgari surilmaydi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot nazariy qiyoslash, normativ tahlil va didaktik modellashtirishga asoslandi. Korpus ekologik ta’lim, axloqiy me’yor, xavf sharoitidagi qaror va ta’limning qadriy maqsadlariga oid nashrlarni birlashtirdi. Har bir nashrning vazifasi oldindan aniqlashtirildi: ayrimlari mahalliy kontekstni, boshqalari tushunchaviy mezonni yoki qiyosiy muhokamani ta’minlaydi. Bu manbalar soni keng adabiyot maydonini to‘liq ifodalash uchun yetarli deb da’vo qilinmaydi. Tanlov tizimli sharh emas, muayyan didaktik muammoni asoslash korpusi sifatida qo‘llandi.

Normativ tahlilda uch turdagi hukm ajratildi. Tavsifiy hukm vaziyatda nima mavjudligi to‘g‘risida xabar beradi; baholovchi hukm shu holatning qaysi jihati muhimligini ko‘rsatadi; amaliy hukm qanday harakat qilish kerakligini belgilaydi. Ushbu ajratish mualliflik modelining tahliliy vositasidir. Fakt to‘g‘ri bo‘lishi qarorning barcha qadriy jihatlari to‘g‘ri hal qilinganini bildirmaydi. Xuddi shuningdek, ezgu niyat dalil yetishmasligini bartaraf etmaydi. Muammoli topshiriq bu hukmlar orasidagi yashirin o‘tishlarni ochiq ifodalashga undashi kerak.

Apresyan normativ tartibga solishni bosim, manipulyatsiya va vaziyatga moslashishdan farqlab, umumlashgan me’yorning rolini muhokama qiladi [3]. Bu yondashuv asoslashni o‘qituvchining shaxsiy afzalligini topishga qisqartirmaslik uchun muhim. Maqolada undan kelib chiqib, tanlovning me’yori muhokama qilinadigan, turli ishtirokchilarga qo‘llanishi tushuntiriladigan va muqobilga nisbatan ham izchil bo‘ladigan talab sifatida qabul qilinadi. Ushbu pedagogik moslashtirish manba muallifining tayyor ta’lim metodikasi emas. U normativ g‘oyaning kasbiy topshiriq tuzilishidagi mualliflik talqinidir.

Didaktik modellashtirishda topshiriqning kirish vaziyati, qarama-qarshi talablari, taqdim etilgan dalili, yetishmayotgan axboroti va kutiladigan javob shakli aniqlandi. So‘ng shu elementlar o‘zgarishi orqali murakkablik bosqichlari loyihalandi. Modelning ichki tekshiruvi har bir baholash mezoniga kuzatiladigan javob belgisi mos kelishini solishtirishdan iborat bo‘ldi. Axloqiy fazilatning o‘zi bevosita o‘lchandi deb hisoblanmadi. O‘quv matnida faqat talaba mulohazasining tuzilishi va asoslanganligi tahlil qilinishi mumkinligi tan olindi.

Tadqiqotda qatnashchilar bilan tajriba yoki so‘rov o‘tkazilmadi. Quyida berilgan vaziyatlar o‘quv maqsadida yaratilgan faraziy misollardir. Nashrlarning to‘liq matni ochiq bo‘lmagan hollarda annotatsiya va rasmiy tavsifda mavjud tezislardan foydalanildi. Bibliografik sahifalar maqolalarning nashr oralig‘ini bildiradi; ular matnda yo‘q to‘g‘ridan to‘g‘ri iqtibos uchun aniq sahifa ko‘rsatgichi sifatida ishlatilmaydi. Manba mulohazasi va taklif etilayotgan metodik xulosa o‘zaro farqlandi. Bu farq modelni keyinchalik empirik tekshirish zaruratini ochiq saqlaydi.

NATIJALAR

Tahlil natijasida ekoestetik tanlovni asoslash ko‘nikmasi besh o‘zaro bog‘liq amalga ajratildi. Talaba vaziyatni tavsiflaydi, dalilning ishonchliligini tekshiradi, qadriy mezonni ochiq ifodalaydi, muqobillarni shu mezon bilan qiyoslaydi va e’tirozdan keyin qarorini saqlash yoki o‘zgartirish sababini ko‘rsatadi. Ushbu ketma-ketlik fikrlashning barcha holatini to‘liq tasvirlovchi psixologik qonun emas. U o‘quv jarayonida mulohazani ko‘rinadigan qilish uchun taklif etilgan metodik tuzilmadir. Amalda talaba ayrim bosqichlarga qaytishi va yangi ma’lumot sababli muammoni boshqacha ifodalashi mumkin.

Birinchi natija fakt bilan taxminni ajratishning zarurligidir. Faraziy topshiriqda talabaga gullar bilan bezatilgan mashg‘ulot namunasi berilgan bo‘lsin. Faqat suratdan foydalanib, gullar qayerdan olingani yoki qanday sharoitda o‘stirilgani haqida xulosa chiqarib bo‘lmaydi. Talaba ko‘rinayotgan holatni qayd etishi va ekologik baho uchun yana qaysi ma’lumot kerakligini ko‘rsatishi lozim. Bu talab axloqiy munosabatni kechiktirish uchun emas, uning daliliy tayanchini aniqlashtirish uchun kiritiladi. Qaror haqiqiy bo‘lmagan farazga suyanadigan bo‘lsa, chiroyli izoh ham uni asosli qilmaydi.

Ikkinchi natija qadriy mezonlarni aniqlashtirishdir. Tabiatga ehtiyotkor munosabat, bolalarning mazmunli ishtiroki va estetik ifoda umumiy qadriyat sifatida qabul qilinishi mumkin. Biroq konkret vaziyatda bu qadriyatlar nimani talab qilishi izohlanishi kerak. Masalan, bolaga tabiatni sevdirish maqsadi uni faqat tayyor bezakni tomosha qiluvchi holatga qo‘yish bilan qay darajada mosligi so‘raladi. Talaba maqsad bilan vosita orasidagi aloqani tushuntiradi. Pring ta’lim maqsadini tor o‘lchanadigan natijaga qisqartirish muammosini muhokama qiladi [5]. Modelda bundan faoliyatning ma’nosini uning tashqi ko‘rinishidan farqlash xulosasi chiqariladi.

Uchinchi natija muqobilni teng sharoitda qiyoslash talabidir. Talaba o‘zi afzal ko‘rgan variantning faqat yutuqlarini, boshqasining esa faqat kamchiliklarini sanasa, tanlov oldindan hal qilingan bo‘ladi. Topshiriqda har bir variant bir xil savollar bo‘yicha tahlil qilinadi: nimani o‘rgatadi, qanday material talab qiladi, kimning ishtirokiga imkon beradi va qanday noma’lum oqibatga ega. Qiyoslash uchun olingan ma’lumotlar turli darajada ishonchli bo‘lsa, bu ham ko‘rsatiladi. Natijada tanlov sabablar iyerarxiyasini shakllantirishga aylanadi, variantlarni shunchaki sanash bilan tugamaydi.

To‘rtinchi natija e’tirozni ko‘nikmaning tarkibiy qismi sifatida kiritishdir. Talaba dastlabki qaroriga eng kuchli asosli e’tirozni o‘zi ifodalaydi yoki guruhdoshi taklif qilgan e’tirozga javob beradi. Javob qarshi fikrni rad etish bilan cheklanmasligi kerak. U dalilni to‘ldirish, mezonni aniqroq belgilash yoki qarorni qisman o‘zgartirish shaklida bo‘lishi mumkin. Qarorni almashtirish doimo zaiflik emas; yangi dalil bilan bog‘langan o‘zgarish mulohazaning mas’uliyatini ko‘rsatishi mumkin. Biroq har qanday ta’sirga darhol moslashish ham asoslangan refleksiya deb baholanmaydi.

Beshinchi natija noaniqlikni tan olish va shartli qaror tuzishdir. Prokofyev axloqiy mulohazada ehtimollik, xavf va noaniqlik bilan bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqadi [4]. Mazkur model ushbu muammoni kasbiy topshiriqqa moslashtirib, talabadan qarorning qaysi shartlarda maqbul ekanini ko‘rsatishni so‘raydi. Ma’lumot yetarli bo‘lmagan holatda ehtimolni o‘zboshimchalik bilan raqamlash taklif etilmaydi. Talaba aniqlashtirish zarurati, vaqtinchalik cheklov yoki qayta tekshirish nuqtasini belgilaydi. Jadvalda ko‘nikmaning shu tarkibiy qismlari va ularni noto‘g‘ri talqin qilish chegaralari umumlashtirilgan.

1-jadval. Ekoestetik tanlovni asoslashning tahliliy mezonlari

Mezon	Topshiriqdagi savol	Kuzatiladigan belgi	Talqin chegarasi
Dalil aniqligi	Nimani bilamiz va nimani taxmin qilyapmiz?	Fakt va taxmin ajratiladi	Ishonchli ohang dalil emas
Qadriy ravshanlik	Qaysi mezon tanlovni boshqaradi?	Mezon va maqsad izohlanadi	Shior asoslash o‘rnini bosmaydi
Muqobilni qiyoslash	Boshqa yechim nega rad etildi?	Bir xil savollar bilan qiyoslash	Variantlar soni chuqurlik emas
E’tirozga ochiqlik	Qaysi fikr qarorni o‘zgartiradi?	E’tirozga sababli javob	Fikr o‘zgarishi doimo xato emas
Shartli qaror	Nima hali aniqlashtirilishi kerak?	Chegara va tekshirish sharti	Noaniqlik mas’uliyatni bekor qilmaydi

Topshiriqlar tizimining boshlang‘ich bosqichida qadriy ziddiyat kam, dalillar esa aniq beriladi. Talaba bir xil maqsadga xizmat qiladigan ikki material variantini taqqoslab, tanlovini bitta yoki ikkita mezon orqali izohlaydi. Bu bosqichning vazifasi barcha ekologik muammoni qamrab olish emas, asoslashning sodda tuzilishini o‘zlashtirishdir. O‘qituvchi javobda fakt, mezon va xulosa qayerda ekanini ko‘rsatadi. Keyingi topshiriqda tayanch savollar kamaytiriladi. Murakkablik terminlar soni oshishi bilan emas, talaba mustaqil hal qilishi kerak bo‘lgan munosabatlar ko‘payishi bilan belgilanadi.

O‘rta bosqichdagi faraziy topshiriq “Gullardan kompozitsiya yoki joyida kuzatish” deb nomlanishi mumkin. Guruhga mashg‘ulotning bir xil pedagogik maqsadi va cheklangan vaqt sharti beriladi. Ular tayyor materialdan kompozitsiya, tabiatdagi shaklni chizish va suratlar asosidagi izohli albom variantlarini muhokama qiladi. Har bir variantga oid yetarli ma’lumot oldindan topshiriqqa kiritilishi yoki izlash vazifasi sifatida ko‘rsatilishi kerak. Talaba o‘z variantining estetik imkoniyati bilan birga pedagogik cheklovini ham ochiq aytadi. Muammo “qaysi biri chiroyli” savolidan “qaysi sharoitda qaysi yechim asosli” savoliga o‘tadi.

Murakkab bosqichda “Tartibli maydon va tabiiy jarayonni kuzatish” vaziyati taklif qilinadi. Faraziy tashkilotda barcha joyning bir xil ko‘rinishi istaladi, talaba esa mavsumiy o‘zgarishni kuzatadigan kichik hududni saqlashni taklif etadi. Topshiriq haqiqiy xavfsizlik xulosasini chiqarishni emas, bunday xulosa uchun kim bilan maslahatlashish va qanday ma’lumot yig‘ish kerakligini aniqlashni talab qiladi. Estetik tartib, kuzatish imkoniyati, tashkilot mas’uliyati va ishtirokchilarning roziligi birga muhokama qilinadi. Talaba cheklovlarni inkor qilmasdan, muqobil joylashuv yoki boshqa kuzatish shaklini asoslaydi.

Eng murakkab bosqich talabaning o‘zi topshiriq tuzishidir. Bunda u oldindan “to‘g‘ri” javobni yashirib qo‘yadigan vaziyat yaratmasligi kerak. Kamida ikki asosli variant, tekshirilishi mumkin bo‘lgan ma’lumot va haqiqiy qadriy taranglik mavjudligi ko‘rsatiladi. Guruhdoshlar topshiriqni bajarib ko‘rganidan keyin talaba qaysi qismi noaniq yoki manipulyativ bo‘lganini tahlil qiladi. Bu faoliyat muammoli topshiriqni pedagogik vosita sifatida loyihalash qobiliyatini ochadi. Uni keyinchalik maktabgacha yoshdagi bolalar uchun aynan takrorlash emas, yoshga mos savol va kuzatish shakliga aylantirish nazarda tutiladi.

Asoslashni baholashda ikkita faraziy javob orasidagi farq ko‘rsatilishi mumkin. Birinchi javobda talaba “tabiatni asrash yaxshi” degan umumiy xulosani bildiradi. Ikkinchi javobda u tanlangan faoliyatning maqsadini, mavjud material holatini, rad etilgan variant sababini va qarorni o‘zgartiradigan shartni izohlaydi. Ikkala javob bir xil yakuniy tanlovga olib kelishi mumkin, lekin ularning bilish tuzilishi har xil. Model ikkinchi javobni ko‘proq asoslangan deb baholashni taklif qiladi. Bu axloqiy jihatdan yaxshiroq insonni aniqlash emas, muayyan kasbiy mulohazaning ravshanligini baholashdir.

Talabaning javobi og‘zaki munozara, qisqa yozma izoh yoki tanlov sxemasi ko‘rinishida olinishi mumkin. Shakllar o‘rtasidagi farq asosiy ko‘nikmani yashirmasligi uchun barcha talabaga bir xil tahliliy savollar qo‘llanadi. Nutqi ravon talabaning umumiy bayoni dalilga tayangan, lekin qisqa javobdan ustun deb olinmaydi. Aksincha, izohdagi sababiy va qadriy bog‘lanish aniqlanadi. Til yoki ifoda bilan bog‘liq qiyinchilik mavjud bo‘lsa, javobni tushuntiruvchi qo‘shimcha savolga imkon berish tavsiya etiladi. Bunda o‘qituvchi javobni talaba o‘rniga yaratib bermasligi lozim.

Noddings ta’limda axloqiy maqsadning markaziy o‘rnini shaxs hayotining turli jihatlari bilan bog‘laydi [8]. Kristjánsson esa farovon va mazmunli hayotni ta’lim maqsadi sifatida talqin qilishdagi falsafiy savollarni ko‘taradi [7]. Ushbu pozitsiyalar modelda estetik tanlovni izolyatsiyalangan did mashqi sifatida ko‘rmaslikka yordam beradi. Talabaning qarori boshqalar bilan munosabat, kasbiy javobgarlik va o‘zi muhim deb bilgan hayot shakli bilan aloqadordir. Biroq mazkur nazariy aloqadan konkret mashg‘ulot bolalarning farovonligini oshiradi degan empirik xulosa chiqarilmaydi.

O‘quv jarayonida qayta aloqa javobning butunlay noto‘g‘ri yoki to‘g‘ri ekanini e’lon qilishdan ko‘ra, zaif bog‘lanishni ko‘rsatishga qaratiladi. Masalan, dalil bor, ammo mezon ochiq emas; mezon bor, ammo muqobil adolatli tavsiflanmagan; yoki qaror mavjud, lekin uni o‘zgartiradigan shart aytilmagan bo‘lishi mumkin. Talaba aynan shu qismni qayta yozadi. Takroriy topshiriqda boshqa predmet berilib, asoslash tamoyili saqlanadi. Bu tashkil etish yodlangan javob bilan ko‘nikmaning yangi vaziyatga ko‘chishini farqlash uchun mo‘ljallangan. Ko‘chish sodir bo‘lganini tasdiqlash esa alohida tekshiruvni talab qiladi.

Taklif etilgan model o‘qituvchiga topshiriqning axloqiy chegarasini oldindan aniqlash vazifasini ham yuklaydi. Muhokama erkinligi zarar yetkazish yoki ishtirokchini kamsitishni pedagogik usul sifatida sinab ko‘rishni anglatmaydi. Bunday harakatni real bajarish o‘rniga uning asoslashidagi muammoni matn yoki shartli vaziyatda tahlil qilish mumkin. Faraziy dilemmada ishtirokchi o‘z shaxsiy e’tiqodini oshkor etishga majburlanmaydi. Uning vazifasi kasbiy qarorning ommaviy tushuntiriladigan sabablarini ishlab chiqishdir. Bu chegaralar tanqidiy fikrlashni cheklovchi ortiqcha talab emas, muhokamaning pedagogik maqomini belgilovchi shart sifatida qo‘yiladi.

MUHOKAMA

Modelning nazariy mazmuni qadriyatni tayyor hukm emas, qarorni asoslash mezoni sifatida ishlatishida ko‘rinadi. “Ekologik” yoki “estetik” so‘zini javobga qo‘shishning o‘zi mulohazani chuqurlashtirmaydi. Talaba shu sifatning vaziyatdagi aniq ma’nosini ochishi kerak. Natijada qadriy tarbiya va daliliy fikrlash bir-biridan ajralmaydi. Biroq dalil barcha axloqiy kelishmovchilikni tugatadi degan xulosa ham chiqarilmaydi. Bir xil ma’lumotni qabul qilgan ishtirokchilar mezonlarning ustuvorligini turlicha belgilashi mumkin. O‘quv jarayonida bunday farqni asosli muhokama qilish ko‘nikmaning muhim qismidir.

Pluralizm bilan asossiz relativizm orasidagi chegara shu yerda aniqlanadi. Model barcha shaxsiy afzallikni teng darajada asosli deb qabul qilmaydi. Izchillik, dalilga ochiqlik, muqobilni adolatli tavsiflash va boshqalarning manfaatini ko‘rish umumiy talab bo‘lib qoladi. Shu doirada turli xulosalar himoya qilinishi mumkin. O‘qituvchi o‘z didini yag-

ona javob qilib qo‘ymasdan, javobning qanday qurilganini tekshiradi. Ammo mezonlarni qo‘llashdagi ravshan xatoni shunchaki boshqa fikr deb chetga surmaydi. Bu pozitsiya shaxsiy mustaqillikni metodik javobgarlik bilan bog‘lashga qaratilgan.

Arthur ta’limdagi qadriy maqsadlarni Sharq va G‘arbning sodda qarama-qarshiligi orqali tushuntirishni savol ostiga qo‘yadi va kontekstlararo moslashtirish masalasini muhokama qiladi [6]. Mazkur ish uchun bundan kelib chiqadigan xulosa ekologik va estetik qarorlarni milliy yoki xorijiy deb oldindan baholamaslikdir. Mahalliy an’ana faoliyatga mazmun berishi mumkin, lekin uning pedagogik qo‘llanishi baribir konkret dalil va maqsad orqali asoslanadi. Xorijiy metod ham nomi bilan afzal bo‘lib qolmaydi. Moslashtirishda vaziyatning tili, materiali, ishtirokchilari va mavjud imkoniyatlari hisobga olinadi.

Noaniqlikni ko‘rishga o‘rgatish ikkita qarama-qarshi xatodan saqlanishi kerak. Barcha oqibat oldindan ma’lum deb tasavvur qilish asossiz ishonch tug‘diradi; hech narsa aniq emas degan pozitsiya esa qarorni butunlay to‘xtatadi. Taklif etilgan model oraliq yo‘l sifatida shartli va qayta ko‘riladigan qarorni qo‘llaydi. Talaba hozirgi ma’lumot bilan nimani tanlayotgani, qaysi savol ochiq qolgani va qachon tekshirish kerakligini aytadi. Bunday izoh javobgarlikdan qochish emas. U bilimning chegarasi bilan amaliy harakat zarurati orasidagi munosabatni ochiq saqlashga xizmat qiladi.

Baholashning ishonchliligi alohida muammo bo‘lib qoladi. Taklif etilgan mezonlar aniq ifodalangan bo‘lsa ham, ikki baholovchi bir javobni turlicha talqin qilishi mumkin. Shu sababli kelgusi sinovda bir nechta javobni mustaqil baholash, farq sabablarini muhokama qilish va mezon tavsifini qayta ishlash lozim. Bir xil ball to‘plangan javoblarning mazmuni ham turlicha bo‘lishi mumkinligi hisobga olinishi kerak. Maqolada tekshirilmagan ball shkalasi taqdim etilmaydi. Avval mulohazaning qaysi belgisi kuzatilishini aniqlashtirish, keyin uning sonli ifodasi zaruratini hal qilish taklif etiladi.

Ko‘nikmaning rivojlanishini faqat topshiriqdan keyingi qoniqish savoli orqali baholash yetarli bo‘lmaydi. Keyingi tadqiqot uchun boshlang‘ich va yakuniy vaziyatlar mazmunan turlicha, talab qiladigan mulohaza tuzilishi esa qiyoslanadigan bo‘lishi kerak. Talabaning oldingi ekologik bilimi, yozma ifoda imkoniyati va o‘qituvchi yordami nazorat qilinishi zarur. Kechiktirilgan topshiriq orqali javob tuzilishi saqlanadimi, degan savol ham tekshirilishi mumkin. Mazkur tavsiyalar tadqiqot dizaynining loyihasi bo‘lib, real ishtirokchilar soni yoki natijalar borligini anglatmaydi. Haqiqiy tanlanma va tahlil rejasi keyingi ishda asoslanishi kerak.

Topshiriqlarni maktabgacha ta’lim amaliyotiga ko‘chirishda talaba bilan bola o‘rtasidagi farq saqlanadi. Katta yoshdagi talabaga taklif etilgan murakkab axloqiy dilemmalar bolalarga o‘sha shaklda berilmaydi. Bo‘lajak mutaxassis ulardan kasbiy mulohazasini rivojlantirish uchun foydalanadi, keyin bolalar faoliyati uchun kuzatish, oddiy tanlov va suhbat shaklini loyihalaydi. Masalan, dalil va me’yor haqidagi nazariy tahlil bola uchun predmetlarni e’tibor bilan kuzatish va o‘z fikrini aytishga imkon beradigan vaziyatga aylanishi mumkin. Aynan shu tarjima kasbiy tayyorgarlikning keyingi vazifasidir.

Tadqiqotning cheklovi tanlangan manbalar soni, ta’lim bosqichlari farqi va empirik ma’lumot yo‘qligi bilan bog‘liq. Mahalliy manbalar ekologik kompetensiya va ijtimoiy mas’uliyat kontekstini beradi, normativ falsafa esa asoslashning tushunchaviy mezonlarini aniqlashtiradi. Ularning birikishi maktabgacha ta’lim mutaxassislarida ma’lum darajadagi o‘sishni isbotlamaydi. Shuning uchun modelni qo‘llashdan oldin topshiriq tilining tushunarliligi va vaziyatning kasbiy dolzarbligi tekshirilishi kerak. Nazariy modelning qiymati tayyor javob berishida emas, tekshirish mumkin bo‘lgan pedagogik munosabatlarni ravshan ifodalashida namoyon bo‘ladi.

Tanlovni asoslashda javobgarlikning shaxsiy va tashkiliy chegarasi ham ochilishi kerak. Talabaga tashkilotning barcha resurs muammosini yakka hal qilish majburiyati yuklansa, topshiriq kasbiy mulohaza mashqidan umumiy ayblash vaziyatiga o‘tishi mumkin. Modelda talaba o‘zi hal qila oladigan qarorni, maslahat talab qiladigan masalani va tashkilot vakolatiga kiradigan shartni farqlaydi. U imkoniyat cheklanganini bahona qilib tahlildan voz kechmaydi, ammo mavjud bo‘lmagan resursni bor deb tasavvur ham qilmaydi. Muqobilni asoslash aynan amaliy imkoniyat va qadriy talabning tutashgan joyida bajariladi. Shu farqlash keyinchalik kasbiy muloqotda taklifni kimga, nima sababdan va qanday dalil bilan bildirishni ham aniqlashtiradi.

Bir nechta mezonni qo‘llashda ularning vazni oldindan sun’iy raqamlar bilan berilishi shart emas. Estetik ifoda uchun uch, ekologik mas’uliyat uchun besh ball belgilash o‘lchov tekshirilmagan bo‘lsa xolislik ko‘rinishini yaratishi mumkin. Dastlab talaba qaysi mezon muayyan vaziyatda majburiy chegara, qaysi biri variantlarni takomillashtirish yo‘nalishi ekanini so‘z bilan tushuntiradi. Keyin guruh bu ustuvorlik boshqa vaziyatda saqlanadimi, degan savolni qo‘yadi. Agar miqdoriy shkala zarur deb topilsa, uning tavsiflari, baholovchilar kelishuvi va qo‘llanish maqsadi alohida tekshiriladi. Mazkur maqolaning jadvali bunday tekshiruvdan o‘tgan shkala o‘rniga qo‘llanish uchun mo‘ljallanmagan.

XULOSA

Muammoli topshiriqlar orqali ekoestetik tanlovni asoslashni rivojlantirish ekologik bilim, estetik munosabat va axloqiy mulohazani bitta kasbiy qarorda bog‘lashni talab qiladi. Maqolada bu ko‘nikma faktni taxmindan ajratish, qadriy mezonni ochish, muqobillarni izchil qiyoslash, e’tirozga javob berish va noaniqlik sharoitida qarorning chegarasini belgi-

lash amallari orqali modellashtirildi. Taklif etilgan yondashuvda talabaning yakuniy tanlovi bilan shu tanlovga olib kelgan asoslash sifati alohida ko‘riladi. Turli xulosalar maqbul bo‘lishi mumkin, biroq ularning daliliy va normativ izchilligi umumiy mezonlar bilan tekshiriladi. O‘qituvchining vazifasi tayyor javobni topishga undash emas, mulohazaning zaif bog‘lanishini aniqlashtirish va qayta ishlashga sharoit yaratishdir. Topshiriqlar soddadan murakkabga o‘tganda mustaqil hal qilinadigan munosabatlar ko‘payadi, axborotning chegarasi esa ochiq muhokama qilinadi. Ushbu texnologiya bo‘lajak maktabgacha ta’lim mutaxassislari uchun mo‘ljallangan; uning murakkab nazariy savollari bolalarga aynan ko‘chirilmaydi. Kasbiy tayyorgarlik natijasi sifatida bola uchun yoshga mos, e’tiborli kuzatish va asosli tanlovni qo‘llab-quvvatlovchi faoliyat loyihasi kutiladi. Biroq maqolada bunday natijaga erishilgani haqida empirik dalil keltirilmaydi. Modelning amaliy qiymatini aniqlash uchun topshiriqlar tushunarliligi, mezonlarning mazmuniy mosligi, baholovchilar kelishuvi va yangi vaziyatga ko‘chirish imkoniyati tekshirilishi lozim. Kelgusi tadqiqot talabaning gapirish ravonligini asoslash sifatidan farqlashi hamda bilim, qadriyat va qaror aloqasini alohida tahlil qilishi kerak. Shunday tekshiruv modelni kasbiy ta’lim uchun asoslangan metodik vositaga aylantirish imkonini beradi.

References

[1] Tilavova S.B. STEAM yondashuvi asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ekologik kompetensiyasini rivojlantirish. Muǵallim hám úzliksiz bilimlendiriw. 2024. 1(1/4). (p. 517–521).

[2] Raxmatova M.E. Global ekologik muammolar jarayonida ijtimoiy-ekologik muhofazani takomillashtirish shartlari. O‘zMU xabarlari. 2025. 1(1.7). (p. 284–286). DOI: 10.69617/nuuz.v1i1.7.8554

[3] Апресян Р.Г. Нормативная регуляция поведения. Человек. 2018. №1. (p. 5–19).

[4] Прокофьев А.В. Мораль, вероятность и риск. Вестник Российской академии наук. 2020. 90(10). (p. 939–947). DOI: 10.31857/S0869587320100084

[5] Pring R. My Philosophy of Education and How it Might Relate to Classical Subjects. Journal of Classics Teaching. 2016. 17(33). (p. 1–5). DOI: 10.1017/S2058631016000039

[6] Arthur J. Convergence on Policy Goals: Character Education in East Asia and England. Journal of International and Comparative Education. 2016. 5(2). (p. 59–71). DOI: 10.14425/jice.2016.5.2.59

[7] Kristjánsson K. Recent Work on Flourishing as the Aim of Education: A Critical Review. British Journal of Educational Studies. 2017. 65(1). (p. 87–107). DOI: 10.1080/00071005.2016.1182115

[8] Noddings N. Moral Life and Education. Action in Teacher Education. 2016. 38(3). (p. 212–216). DOI: 10.1080/01626620.2016.1194783